

Ш Ы Н 2-ги арын, 1991 ч. март 30.

баштаканчыр эвес...

ЧУГААЛАР

Уран талантыларын
жерге хаммайн турган
болса, талантылар биске
эбелек-ле турар ирги бе,
азы?..

Харысалгалыг чорук-
тун чадаы харысалгалыг
кижиктерини саянга
дедир таарышкан.

Бистия демир-орукта-
рымыс делегейде эяне
демироруктар болуп ту-
рар.

Кузбасстың «Дүүнүгү
чаа медээлер» деп хоорай
солун шак мындыг дым-
жыг кылган. Магалин
аргектектиң Влатоккин
аргажак беднимес чурт-
тан турар.

Дворянкин деп бир ха-
мааты мындыг чутула
ажымдыккын кылтып ту-
орус дымда ажал деп сөс
херэжон бөлүк сөстөргө
хаммааржыр, а дыштаныл-
га — эр бөлүккө хамма-
аржыр.

Дан хойлаар дие,
оола-ла хойлениң бөл-
баска таарышпас.

Мен бодунун бажым-
ны билбес мен, чүгө дээр-
ге менээ болчур кижин бар.

Чүгө ок чок бообиле
часпас адар кижин бол-
ган-дыр.

Шын бижиттиңген ин-
диктин азымдаа Фу-
фоккин деп шүлүктөгү
оюн уе-дүпте бижкен,
шагда-ла парлаттыңган
деп санап чоран шүлүк-
тери эеп келген.

Зуускинин чогаалчы-
лар организацины 1913
чылга бодаарга, элээн
анымжасаа.

(Шоодуглар номундан).

ЫНАКШЫЛЫМ

Анда мезин ынакшылым кы-
зыгаар чок.
Ол мени эи-не көскүзү-биле
өйнерини база холушак өй-
чүштерини хой талалы-биле
база амдыралды бир ийи
көөрү-биле сонургадатып турар.
Ол булут-ла спортчу, му-
зыканы билер, уганниң, по-
литиканы дээр, экономика-
даа тергип сайгарып билер.
Ол хөлүгү-даа, баштаканчы
база шыдаар. Хоорей бергенде
мырмий кайгамчык, болбаа-
зырады чогааткылаар-даа. Ону
кайган, көрү дээр туруп шы-
лаарымды-даа туттунар мен.
Ол кезээде-ле сикет көстүр.
Чаматка ол чакы-аппар, ки-
калжажак ынакшылыга кижин
чүтү-лаа өршөз болбай.
Оон бирде-бирде апок
чүгүдериң, харын-даа харан.

тер чогуң домей-ле суравас
мен.
Хенниг эскиттерин сураа
канчаар ону. Чүгө дээр сөн
мурунда булут-ла идеалын
чүдүүр бурганни турга аан.
Чүгө олче көрүн алган оран
сен, ону дээр чер-делегейни
эргезиңе көнүң.
Эи эле чүве харын, кай-
наар-даа барбас сен. Ол ке-
зээс сөн-биле кожа, холу
сунарыңга-ла ол-ла, чамыда.
Дуалаарыңга кезээде белес
оюругадыр, өөрүштүкү ма-
наар. Ам бо кай, оурумуңу
доорулума-ла, ол кайгамчык
чүтү эгелээр, биске кым-даа
шаптыктавас. Чүгө дээр
өзөлдө чүгө мен биле ол
идеалын бис, мезин ынакшы-
лым, мезин бунниң эргителе-
виорум.

453 ДУГААРЛЫГ
ЭЭЛЧЕГ

Оочураар кайла-даа, кым-
даа таварыш турары биске
билдингир. Оочу чок
алырларда бестин ээлчег бар
болду эвес. Ол база улуг
деп дынааш, боданмай-даа
бикидиң алдың. Домей-ле
шенеп көрбөс ийикте.

Телефон даазазын ку-
лаамга чыгып турткан.
— Буруулуг болдум. Бо
чыдың апрель 13-те бики-
тең 453 дугаарлыг кижин си-
лериң дүвүрлөп тур. Солун
чүгө? Ээлчег чыгып-ла тур
боор аа? — деп айттың.
— Алло! — деп бир ай
эргектеде долгагылаалың.
— Чугаала көрүңер, чүгө
болуп тур? 453 дугаар-дыр...
Четтиңдиң...

Шак ынаа-ла аи сайын-
да, 13-те, күзүңгир дугаар-
ны долга-ла турдум. Шин-
чешкиңи көнүс чок, мыр-
мий дүвүрлөп эгелээр мен.
Күзүн харын ээлчег шим-
чегилээр, харын-даа элээн
дүргөн. Бо хөвөр турар
болса, майда ал болур си-
лер дээр.
Чайы-на ылап алыр боор
силер деп денабары ылап

тодаратканнар.
Январьда ээлчегин катан
эде дакылаан сонда, мезин
дугаарым 111/453 болу бер-
ген. Ам-на идегеп эгеледим.
Часкаар апарганда теле-
фон дакызы бадыттай-дыр:
— Ийе-ийе, чайын боор.
Азы күсээр чадавас.

Белеткеңиң эгелээр мен.
Эштериниң база сагынар-
гылаам. Танымтарымче
база долгагылаам. Чам-
дыктарын шөлөөзөрүңерин
чыгында-даа дидим.

Мезин медээниң дынааш,
байыр чедирер-даа бар.
Чай орту кирген, мен ам-
даа бузуреп манавышаан хө-
вөр мен.

Август ортанда ам-на хө-
рек бүткөн!
«Интертурлуг туңгелдер»
деп солунуң шоодут, баш-
так бөлүңүң мезин дымча
манааным. Танымтарымче
база долгагылаам. Чам-
дыктарын шөлөөзөрүңерин
чыгында-даа дидим.

Тамара КЛЕИМАН.

**Аяк шайны
аартап ора...**

Кара хилин аржыла чайган
Хаттын холу кудай хилиниң
Көгүн үндүр чодуп хонган,
Көрүңер деп чалай берди.
Кара хулдун чууаргайы
Кайы кире бедик каасты
Харамының чакырганын
Кайган-харап үнүп келдим.
Туубу биле бетон сыныг
Тургуларын сонгалары
Чыраан дааның өңүрүңдеп
Чыгырчактан аямттыңды.
Хонгун бүргөн дүвүрлөдү,
Николай КУУЛАР.

КЫЗЫЛДА ХАТ

Хой-ла сагыш човаашкыны
Оттужмече ардыктар
Оожук дунниң салгыны кай?
Часты уткун өргөмдөн
Чарыгаланып халавы боор —
Хөжүм ишти хөөлөгөн деп.
Хорзуг эвес баян чор мен.
Оран-чуртум халы харын.
Оңгарлың көр диген ышаш,
Шулут ботту детеридир
Суйбап-чиңеп кады чору.

Николай КУУЛАР.

КАРЖЫ СӨС

Сөстүң «бизжээ» сынка
Хөрөмдиге киир шаштың.
Сөстүң бажың дугайы
Сөзүң харымы бербейң
Чорууйң.

Каржы сөзүң оожураавас
Кавымыңга чүрөң ыстаар.
Шагтыр-оол СУВАН.

Людмила ТАТЬЯНИЧЕВА.

Чугаа-ла ыгыч чүгө
Шулуту-ла меге турган.
Ам-даа бистер дигир-дир бис.
А ыпашым... ынакшыл олгү.
Кайчыл ындыг болган чор
Кайгырымыс ол-ла чор бе?
Огулустун чүркейин
Оода канчыл үлөкчир бис.

Экер-оол КЕЧИЛ-ООЛ
оолдуган.

КРОССВОРД

ДООРА ДУРГААР: 5. Тывада чечен чогаал катты-
жымышы. 6. Соок достар дариң. 9. Сепгирлик алыш-
кып. 12. Кижиниң органы. 13. А. Дюманың «Үш мушкетер»
деп номуңа маадыр. 14. Аяк-саа аймак. 17. Эр
мал. 18. Унелиң кештиң араатан ачыгыш. 19. Соок
сек. 22. Азияда күрүс. 23. Чериниң эдериниң. 24. Бес-
пес. 29. Кызылда магалин. 30. Мебель аймак. 31. Тыва
эр улус ады. 34. Угу, дору шырап, бай кыт. 35. Кул-
иба тулчуушкунга Персепет-биле таңгыс-чангыс се-
гирлик алган кижин. 36. Күш.

УЗУН ДУРГААР: 1. Хөгүм херексели. 2. Шаңда
Ортаагы Азияга ызыгууртан херэжон кижиниң хүндүлөп
алары. 3. Дөжөк. 4. Хары угда ажалдап турар машина-
лар комплекси. 7. Журналистика жанры. 8. Тывада сов-
хоз. 10. Параллагу үндүрүлгөсүнө немелде ийрилде. 11.
Иштиң херектер органын ажалдакчызы. 15. Оттук
тудар херексел. 16. Тарымат таңкы. 20. Хем уңуңда
надыр чер. 21. Сан. 25. «Винни Пух» деп мультфильм
маалырыны чарылбас киж. 26. Монгун-Тайгада хем. 27.
Далай батыш. 28. Көстүг кезек ээс ийин хемчөлдүг
чырың. 32. Кыргыстанда хоорай болган чер ады. 33. Хол,
бүт сайгыды.

Кроссворду Артур ХЕРТЕК тургускан.

УДЕЛГЕ

Шылдык хар илктир
улауларыңа чыгышың
улаулар берилген.
Бирде эеп-херил, а бирде
көрүкөш, дүгөскө-
терини эженимшаан, шынаажо
сөктүп киреринге белеткеңиң
тургулазың...

Дүш соонда шериге чо-
руур уе-чегези оолдарың
үдээр, илтиң кыстар ара-
зында бир-ле ыдыктың ча-
маттарын солун, эл-байы-
ралды аажок кудумчуга
көсүлүңгөң сөзүп турганар.
Билиң суурга ыдык-мын-
ды, чүве чылар эвес, тур-
гактарың, чугаа-биле
алырта, бо баян чорур
кыстар шагда-ла дүштүктөр-
дүг көлөң кыстар-дыр ийи.

Сайташтын кыс дүмүзгө,
Бенин-каасын, аксы доспес
Сайташа угбазыла айтыр-
ган.

— Урана суглар ашакта-
рын үдээрлери ол бе, угбай?
— Ойт! Ол чүгө дээрин ол?
Кимдер ашактыг чүвө?
— Аам силерни ашактыг
кыстар дээр чорбашың! Чүгө
чакыраар улус силер! Домей-
ле билер-дир мен ийи...

— Чангыс жаласчыларын
үдөйиң канчаар.

— Ол-дур. Ол-дур!

Сайташ чугаалаар чүве
тыппай барган, хейле-
артым өрөлдө телезөөн ко-
руп олурган азын кыгыр-
ган.

— Авай, Ава-ай! Бо Сай-
ташын көрөм. Ашак-ашак
деп алган. Өөрөңкүн кижин
хирезинде уе-лаң чүве док-
таалы алган — дээр, ая-
сыңче утукштур бискан.

— Чүгө дээр ажи-лар,
уруум? — деп, азам уру-
тарым чугаазын дем-
дылап алган хирезинде, бил-
бөчкөңөң айтырган.

— Мезин эжиң Урана су-
лар ашактыг кыстар-дыр.
Дүштүг солдарың бөгүң шери-
нгөс үдээрлери ол-дур —
деп, Сайташын алысдап
үмүзүн сөстөрүң болу кожа
тыртты алганын Сайташ эс-
кербээр.

— Ол чүң чүвөл, Сайташа!
Улут угбаларың мина аныс
чоор. Оналган барып кыл,
кызым — дээр, азам уру-
нун хаваажо чыгган каарга,
Сайташа онакта кызын киж
боор, соолче бар чыда,
«ашактыг кыстар, ашактыг
кыстар» деп апар хирезини-
лээр, булут каттырп каар-
га, аам-даа, угбазы Сай-
лаш-таа чеме-лесес ышаш
болгир.

Сайташа төрөң дымга

онолгалың кылып олур, уг-
балы Сайташтын болган оон
оору Урана сугларын ашак-
тарым кыстар апарганын
бир-ле дугаарыңа шыны-биле
чугаалааныңа чоргаралың
орган.

— Уруу Сайташ өөрүнчө
роуптары билек, суурга кал-
дыгың эргектеңиз Сайлык
Кууларын сагыш-сеткил бо-
дуңуң уругларың алазы,
чангыс классың чорган
Быштак-оол Монгушче бур-
у-биле шалай берген. Оон
чүрө баштайгы болганын
сачын төс берген.

Быштак-оолдун шериг чо-
руур хүнү чогуулаан тузум
Сайлык оон-биле огул-ла
чүве чугаалажып шынаас
аларган. Ол-бо институтке
кады кирер дээр күзөл чакы
сырып ышаш арлы берген.

Уш чыл иштинде Быштак-
оол маала шылаар мен бе
ышаш, хей-ле хоолун алааш-
кынаар элиң тур ирги мен
бе? Мынча-лаа баштайгы
ынакшыл тайга деп бедик, да-
лей деп тереп чүве дилжик.

«Ол бедик тайганың бажыңче
ыс аар мен бе? Ол тереп да-
лайга элтип-шымып чорур
мен бе?» — деп чыккың
хуулазың болжалар чалып
чыстың уун чүрөң амыгат-

пастай бергенер.
Ол үлөлдө Быштак-оол
ымак кызыга тураскаалып
шүлүктөр бижип эгелээр. «Ын-
ча-ла-ла! Сайлык оларны
помакш та чүгү дээр. Богу
база шүлүктөр бижип өөрү-
ла болган, Харык-даа ону ду-
гаар класска тургузса бир
шүлүк аныктар солунуңа
парлаттыңган болбай. Мү-
өөрдө помучулар муруну-
га арнын көзүлүрүңкөн бол-
гай. Мезин шүлүктөрүңиң сай-
гарың-даа бергел-ле. Шери-
ге барган, Сайдашче маала-
ларың шүлүктөр бижип
турар мен дээр бозал-биле
Быштак-оол ийи шүлүгү
душтугу кысче пошта дамыш-
тып атыктыңар.

Чыдар суржун эртсе-лаа
ам келгеш, Сайлык ол баш-
тайгы шүлүктөрүңиң шөжө-
биле хирезиниң помакан.

«Шери-ла чоруттар мен,
Черин-чуртум соомга калыр.
Чараш кара Сайлык эжим
Сатымыңга турткан чорур.
Калды-берге таварышас.

Карап оду болу бээр кыс.
Эске бир шүлүгүңе мында
оуруткан бар болган:

«Частың айы калды турла.
Чаман кээр мен, эргич
сарым.
Чаман келгеш, ол-ла доран
Чактарыңче ошактар мен...»
Оон бээр кезе чак чекте-

лип эртпезин дээр боор. Ам
база бир частың эргич кы-
рында хуулуңуңа келген
бо-дур. Ийи хой сүрүшкөн
чактар Сайлык биле Быштак-
оолду сатып-сеткилче хо-
лап баруңуңуң, талааларың,
сөрүбүтү хомалдарың эр-
тирганы чугаажон. Мынча-
лаа оларныкы ымактың ынак-
шылы бедик тайгаларың кы-
рында үнүп келген, амыд-
ралың делгенерин харап
турары бо. Боттарың чедип
алган эртемдериниң азын-
биле бирээн хөгүм башкың,
сөксөн клуб эргектелер,
амыдаралың тереп дала-
дында шылп-шымып чорур-
лары бо.

Сайлык көжөгөңиң тыртп
каан көзөңкө чамыга кыла-
лап кээр, азарганың суг-
танчылар ышаш дамыжы-
гаштар кылашкын биле
тургулаар. Ол баштайгы
хоолу шериге үлөң турла,
нактарыңды үлөң суг-
танчылар база-ла дамылап
тургулаар. А деп чак
«ашактарың шериге үлөң
оурткан кыстарың каракта-
рыңа база-ла мынгып, мон-
гушчел суг-чылар дым-
дылап турар боор деп бол-
жон, сеткилче шала сарым
чөм кыдыр өрөңкө угбай ба-
шың.

Монгуш ДОРЖУ.

Томанин дээр
Дооза төрөл мени мактаар.
Осу чоп боор.
Оол-даа бол, поррум кончут.
Ол-даа канчаар.
Оон өскө аажым-на хой:
Болбас теңем.
Борбан башка кыдыртаа деп,
Дурт-сындаң узар сенен.
Турар улут
Ужур билбес.
Ужурларың шорго маастар,
Харын мырай
Наржымыаар, чөпчөт чөм...

Кара халап,
Кайчыл чонум эскербей?
Дөгөргөн,
Төөрдөңиң мактар чүгүл?

Мени наба,
Мезин чалып ынакшылым!
Мерген уган, ховар
Мен-билем чок бол.
Мендежиң сунган холун

ошак чорууй.
Мени наба,
Мезин чорум отчугаң!
Адым алгын, алдар
Чедип шүлүкчөң бол.
Адым шыныг чүрөм согуун
де-инап чорууй.

Шыва тоңуң башка харын
Шылтаныпкан, черин улаар
Адыр бортт/с чакгыс «аша»
Алч ээлеп, «эзеп» олур.

Эсим шүрөң ээр ышаш,
Кайгал эриниң дыңгылайы
Эртен эрте хонч сүргөн
Кадарчы кыс чүрөң шонган.

Өлчөй дилзөн өскүс чүрөм —
Өгөр көзөң черлик ийик.
Түмөн чонум сеткил-хөңүң —
Дүңгү чарар шуглаң.

Сылдыс ДОНГАК.
Хойлу.

Чугаа КИЖИ ЧАЦЫН
ЧУРТТААШ БИЛИР

Кадайлар черле ындыг,
ужуражып келгеш, ишти-
хонун ажит-чакыт чок чу-
гаатып, деп-ле салды-
нышпай барлар.

Элэң ур үдө ужураш-
паалым, хой уругларгың
душтугу эртен эжим каа-
га амыкче бар чыгыш, де-
перген утукка берген мен.
Былараң дүргөн чугаалыг
кижи, Хууда амыдырал-
чуртталгавыска өскериниң
килериң уду-дедир айтыр-
жып чугаалажып эгеледи-
вис. Мен баштай-ла то каап-
наш, хенертен чиге-ле:

— Сен ашак тыттын бе?
— деп сен-баштак-биле ай-
тырдым.

Эжим каады-кыс база баш-
таксымаар кижин.

— Ийе, ашактар кай ба-
рыл ол, далап турган алыр
болбашкы — дээр, чаза-
ла тадылап каттыра-дыр.

Оон «далап турган» тып
алган ашактын дугайын чу-
гаала берди. Унун ая-
нында арай хомудан, му-
гарың ийин бар. Эжениң
амыдыралчы чугаады анык-
тарга кичиңдирин, өөрөгү-
даа болуп мынаан, ону би-
жин көрөң.

— Кады чурттаан эжим,
ден чарыглан ашактар база
будуу хайдынып, көрүңүң
чорур боор чүгө-дир, эжим.
Олар мынчалык бот-бозуң,
чааскаан аркан кадайлар-
ны, дүмүзү чыктыг чүве ыш-
наш, мырмий чыгыр көр-
бөс. Хонгун чартык-чакдым
чок аркан ашактарың ба-
за бир каады-биле ажал ко-
жуң кады чурттаасаң күе-
ли, салым-хууу-ла мынаан
але. Мыл бо чаа өзүң хөг-
жүр оор Шагаан-Арыг хо-
райда чүгү деп бодаар сен,
наш борбан бот-бозуң бол-
гаш дугайы аркан ашак-
тары барык-ла шунтузун
билер мен, дынаан мен.

Аркан-каган чуртталга-
да кады чурттан аркан кайың
дээрме, оола чангызы-даа
мезин сеткилче таарыш-
пас болган ийи, эжим...

— Аяа даштыңдан көр-
гөш-ле бе? — деп үе кир-
дим.

— Ийе, чамдызыңны
арып-бажы-даа, аксы-сөзү-
даа аян-хевир чок
болган. А. өскөкери
бажыңмыга кирин, мезин-
биле ужуражып, чугаалажып
деа турдулар. Арага-лаар,
чугаалажып үй-балай ажал
байлаң болтулар-дыр. Бил-
бөс эвес сен, мен ындагыларга
узуң хедер-дедир ышаш-
кы мен, эжим — дээр, ол
чугаазын хостуг уламчы-
ладим.

— Шала күсээр уругла-
рым-биле кежээки имир
дүшкөн сонда, удуур-чы-
лар ден турбууста эжикти
хенертен кижин соктаан. Уш-
туп чыгган хевимин дегит-
ле дедир итине тыртп
алгаш, көргө-көргө аныккө
бүт баштап манайл чедө
бергеш, узуң эр кижин чөк-
тө херэжон кижиге коруң-
чууң бодуп билбес эвес сен,
эжим, дынаалап тур мен.
Элэң болган база соктаан,
узуң надымгы эр кижин үнү
дынаалар боорга: «Ча-чаа!
Киринер, киринер» дээр
эжиктиң дэктерин оожум
ушта тырткылаптым.

Кирин келсе-ле көнүс
сыр таанышым, ак баштыг
ашак кижин, а оон сонда,
мезин үе-не кире аныккыс-
маар база эр кижин... Сеткил-
чын аяа эвес, көртөн чүрө-
мөңиң согарын канчаар
боор! Уругларың хоруп чыт-
кылапкан. «Келген дүңкөн

аалчыларың канчаайы» деп
бодан келгеш:

— Кирин олурар! — деп
элэң дыкыдыр чугаалап-
тым.

Ийчан, соолуңде билп
кериңге бо ам ашаам
Чыгыш-оол Салчактын ада-
мы мени доо-ле талытыр
Монгун-Тайгадан адал-сурап
айтырып келген болган чу-
вө-дир. Чолаачы кижин дир
Кадайлар арааш, чок гларан.
Өгүл-баштыг бир оол, бир
кыстыг. Арага-дарымың чу-
дуп, ужуруң чугаала-ргы, кы-
ды чурттаарың чыгыш-чөң-
көн мен. Ур болбаанда бир
будуруң черинде чолаа-
чылай берди. Бүштөй шору-
ла кижин болду: өт амыкы-
даа кылычтың, хары кижиниң
уруг-дарымың-даа Нар-
жы-дөңгү эвес, арага-дары-
даа шоолуг тура чок.

— Ынчаар бот-бодун де-
тенип чурттаар боордан
башка, өскө чүгү херен боор,
эжим, эки кижиге дүшкөн-
дир сен — деп оң чугаа-
зың үе кирдим.

— Чок, чо-оол Эки деп
чүгү боор, ийи чыл ажит-
чоруста-ла, кыжыңиң чөң-
холды көстү берген бол-
байкы.

Каш хондур сугар баар,
оон келсе-ле, азыркы боор.
«Улус машинага ындыг-мын-
дыг чүве соорттурган алгаш,
арага бээр чүвө-дир» дээр.
Ашак-тегерин